

Ролята на училищното ръководство и педагозите за формиране на култура по правата на детето

Стоян Георгиев

Abstract: *As a country, which has asmitted the convention of the United Nations for children's rights. Bulgaria is obligated to guarantee the rights mentioned in it. Respectively the school should give and admit the students' rights and to be such an environment in which these rights really to be applied respectively with the obligations and the responsibilities. The teacher mainly is responsible for creating such an educational environment.*

Познаването на човешките права е основен елемент от гражданската култура. И тъй като училището има историческата мисия да подготвя бъдещите граждани на дадено общество, именно върху него пада отговорността за образованието и възпитанието на гражданите на новото демократично общество, в това число и на грамотияването им по отношение на човешките и детските права.

Демократизацията на обществените отношения в България предизвиква разрушаването или съдържателното разместване на нормативните системи на обществено и индивидуалното съзнание. В тези нови социални условия децата все по-често се чувстват неразбрани, разочаровани и несигурни. Когато децата растат, се намират различни мотиви, с които съзнателно се ограничават правата им.

“Равни” ли са условията в българското училище? Кое поражда различията в условията на “гарантирано” конституционно равенство? “Неравните” условия се определят от: различна пълняемост на паралелките и групи – от минималния до максималния; наличие на слети паралелки (в малките селища в Република България); учебно съдържание, адаптирано към логиката на науката с подчертано абстрактно – теоретичен характер; липса на кадрова осигуреност и мотивираност; голям процент отпаднали ученици като резултат на педагогически компромис и родителско безсилие; липса на съвременна и модерна материално - техническа база. Бъдещите очаквания от децата са те да израснат и се приучат да вървят към изграждането на един личен живот, който те сами ще строят и отговорността за съдбата им ще бъде единствено тяхна, те да израснат като автономни личности с възможности и отговорности, допринасящи за благоденствието на гражданското общество. Държавата, правото, образователните институции, семейството и възпитаването в нравственост, норми и ценностни представи са много важна рамка на българската образователна политика на информационното общество. Образованието е фундаментален елемент на гражданското общество и ценностите се предават чрез принципите в него и правата на индивида, свързани със задължения и отговорности към общия интерес. Целият смисъл на идеята за демократично общество, за равенство и равнопоставеност на човешките права и правата на децата в света е борбата за премахване на предразсъдъците, дискриминацията и насилието. Детството може да “отключи” такива качества на личността като опита, инициативата, активността, любознателността и фантазията; детето може да открива, проверява и доказва своето виждане за света. Общуването между детето и възрастните е важна предпоставка за овладяване на знания, умения и отношения към себеизразяването. В името на личното си развитие е необходимо децата да разберат идеята за правата, да знаят какви са те и да могат да предприемат действия за защита. Българският учител е човекът, който трябва да помогне на учениците си и в образованието по защита на техните права.

Какво е мястото на учителя и директора в България по проблема за правата на детето и кои са параметрите на педагогическите аспекти при формиране на нова нагласа и отношение към детето, който ще помогне за реалното признаване на

повече права и гаранции за тяхното упражняване, както през последните години модерните общества се борят за това. Основната отговорност за цялостната дейност в учебните заведения носи директорът и ръководеният от него Педагогически съвет. В България, съгласно Закона за народната просвета и Правилника за неговото прилагане, директорът осъществява държавната политика в областта на образованието. Педагогическият съвет като специализиран орган за управление приема правилника на учебното заведение, учебния план на училището и индивидуалните планове и програми за обучение на учениците и други. Прякото изпълнение на учебно-възпитателната работа в учебното заведение се възлага на учители, възпитатели и педагог-психолог. Те трябва да отговорят на съответните изисквания по закона, да изпълняват задълженията си, да прилагат решенията на директора и Педагогическия съвет. Те нямат право да накърняват гражданските и човешките права на ученика, да унижават достойнството му, да упражняват психическо и физическо насилие върху неговата личност; да променят своеволно учебните планове и програми; да използват методи и средства за преподаване, несъобразени с психическите и възрастовите особености на учениците; да експлоатират ученическият труд; да проявяват дискриминация и необективност при оценяването на знанията и поведението на учениците; да проявяват партийно-политическа и религиозна пристрастност в учебно-възпитателния процес; да подстрекават, организират и провеждат дейности, застрашаващи безопасността, здравето, морала, правата и свободата на учениците.

Българският законодател определя повече или по-малко точно и правата, и задълженията на учениците. Според чл.102 от Правилника за прилагане на Закона за народната просвета те имат право да избират училището, профила си на обучение и предмети - избираемата част на учебния план; да получават информация и да изказват мнения по организацията и провеждането на учебно-възпитателната дейност; да бъдат подпомагани в учебната работа и да бъдат поощрявани с морални и материални награди за високи постижения; да избират и бъдат избирани в колективните органи за управление на училището.

Въпреки добре формулираните задължения и отговорности на участниците в учебната дейност все още не можем да твърдим, че реализираме наистина демократично образование в различните му компоненти. В повечето случаи реалното участие на ученици и родители в управлението на училищния живот е символично. Не са рядкост и "недемократичните" методи и стил на ръководство и взаимоотношения между директора, учителите и учениците. В българското училище могат да се обмислят и приложат решения, даващи по-голяма свобода на учителите и ръководството, повече време за учебната и възпитателна работа за сметка на огромните административни задължения, повече свобода на учениците в избора на учебни дейности, повече разнообразие в учебните планове и програми, като се отчита комплексния характер на детската личност и се намери време за духовното и емоционалното развитие на всеки ученик, които сега са предимно под въздействието на външни на училището и случайни фактори.

На базата на всичко казано до тук, нека обобщим какво се очаква от българските директори и учители, за да могат да формират у учениците си култура по правата на децата:

1. Директорът и учителите трябва да имат вътрешна убеденост, че учениците са пълноценни човешки същества, със своите знания, опит и чувства и със своите права, задължения и отговорности.
2. Директорът и учителите трябва да възпитават социално значими качества у учениците си, които да ги направят способни да живеят в демократично общество и успешно да се справят с трудни ситуации.

3. Директорът и учителите трябва да бъдат лично ангажирани, да бъдат морални хора, с изградена нравствена култура; да демонстрират способности и умения да действат нравствено.

Съблюдават ли българските директори и учители правата на своите ученици? На ниво ли е гражданското обучение в българското училище? Отговор на тези въпроси дава проведеното изследване с родители, учители и директори.

Обект на изследване са 40 родители, 20 учители и 20 директори на училища в област Бургас, Република България.

Направената Анкета №1 с българските учители имаше за цел да ни покаже каква е подготовката им по въпросите за правата на детето и по какъв начин ги прилагат те по време на учебно-възпитателния процес и при неформалното им общуване с учениците. 85% от анкетираните учители са наясно с нормативните документи, регламентиращи гражданските права на човека и детето. Но само 15% от тях са посочили, че работят върху изграждане култура по правата на детето; останалите изтъкват редица административни причини, които ги спъват при защита правата на децата. Голям брой от анкетираните учители съвсем стриктно и педантично прилагат Правилника за вътрешен ред в училище. Забраните и наказанията, които прилагат върху децата, те приемат като важно средство за възпитаване на отговорност у подрастващите. 67% посочват, че децата защитават правата си чрез негативизъм, инат, непослушание и своеволие. 33% от учителите приемат, че децата могат чрез молба и убеждение да защитават интересите си. 90% от попълнителите Анкета №1 признават ученика като самостоятелна личност и оставят детето да си бъде дете, а не "възрастен дребосък". Но в същото време разчитат на семейството да разясни и съблюдава Закона за закрила правата на децата.

Таблица 1 – Резултати от Анкета №1 (отговори на учителите)

№	Въпроси	Положителни отговори		Отрицателни отговори	
		Бр.	%	Бр.	%
1.	Запознати ли сте с нормативната база по въпроса за закрила правата на детето?	17	85%	3	15%
2.	В своята работа изграждате ли култура по правата на детето?	3	15%	17	85%
3.	По какъв начин децата защитават правата си?				
	А) чрез молба и убеждение	7	33%	-	-
	Б) чрез негативизъм, инат, непослушание	13	67%		
4.	Признават ли детето като самостоятелна личност?	18	90%	2	10%

При проведената Анкета №2 с родителите на учениците и учители от различни степени на училищното образование се целеше да се съпоставят мненията на отговорните за възпитанието на децата фактори по въпроса за техните права. И учители, и родители са запознати с основните права на гражданите, респективно децата. Само 45% от учителите компетентно излагат информация за органите, които защитават правата на децата; каква помощ на общинско и институционално равнище получават учениците, за да участват активно в живота на училището и общината; какви възможности и ограничения за упражняване на правата имат децата. В същото време 70% от анкетираните родители не са запознати с правата на децата и тяхната защита и прехвърлят тази отговорност на училището и учителите. Те мислят, че точно учителите могат да гарантират правата на децата им. Около 30% дори предават в ръцете на децата си отстояването на правата им.

Почти всички анкетирани учители и родители считат, че държавата в най-голяма степен ограничава правата на децата, въпреки своята политика, нормативни документи, закони и специализирани органи. 80% от учители и родители мислят, че авторитетът на българското образование е силно занижен. Според 20% от родителите връзката между семейство – дете и семейство – училище е пълноценна, останалите 80 % смятат, че е тази връзка обикновено се изчерпва с кратки разговори (родител – дете) и посещение на организирани общи родителско – учителски срещи. По този въпрос мнението на учители и родители е единодушно.

Таблица 2А – Резултати от Анкета №2 (отговорите на родителите)

№	Въпроси	Положителни отговори		Отрицателни отговори	
		Бр.	%	Бр.	%
1.	Запознати ли сте с основните права на децата?	40	100%	0	0%
2.	Информирани ли сте за органите и правомощията им, които защитават правата на децата?	12	30%	28	70%
3.	Има ли авторитет българското образование?	8	20%	32	80%
4.	Достатъчно пълноценна ли е връзката между семейство-дете и семейство-училище?	8	20%	32	80%

Таблица 2Б – Резултати от Анкета №2 (отговорите на учителите)

№	Въпроси	Положителни отговори		Отрицателни отговори	
		Бр.	%	Бр.	%
1.	Запознати ли сте с основните права на децата?	20	100%	0	0%
2.	Информирани ли сте за органите и правомощията им, които защитават правата на децата?	9	45%	11	55%
3.	Има ли авторитет българското образование?	4	20%	16	80%
4.	Достатъчно пълноценна ли е връзката между семейство-дете и семейство-училище?	5	25%	15	75%

От направените анкети стана ясно, че родителите не проявяват колебание дали децата трябва да бъдат информирани, запознавани и обучавани за правата им. Това е добър признак и основание педагозите да отреагират на готовността и увереността на родителите от образование по правата на детето. Съществена част от емпиричното изследване беше информацията, която получихме от директори на учебни заведения чрез анкета по въпросите за правата на децата и ролята на българското училищно ръководство в процеса на гарантирането им. За разлика от учителите и родителите, над 90% от анкетираните директори познават основните национални и международни документи по правата на детето. Според тях институциите за защита правата на децата работят в по-голямата си част мудро,

чиновнически. Понякога причината е в нормативната база, но по-често е в човешкия фактор.

Директорите на училища в България са категорични, че децата имат право на закрила и на грижите, необходими за тяхното благоденствие. При всички действия, които се предприемат от публичните власти или частни институции по отношение на децата, висшият интерес на детето трябва да бъде от първостепенно значение. 40% от изследваните директори смятат, че не се използват в пълна степен възможностите, които дават позициите на педагогическите съветници и психолозите за дейности, свързани със защита правата на децата. Анкетиранияте директори считат, че всеки, който работи с деца (стига да иска и да е отговорен пред себе си и младите хора), може да намери достатъчно информация по въпроса за правата на децата и да се ориентира при проблеми от това естество.

Таблица 3 – Резултати от Анкета №3 (отговори на директори на училища)

№	Въпроси	Положителни отговори		Отрицателни отговори	
		Бр.	%	Бр.	%
1.	Познавате ли основните национални и международни документи, засягащи правата на детето?	18	90%	2	10%
2.	Използват ли се в пълна степен възможностите, които дават позициите на педагогически съветник и психолог?	12	60%	8	40%
3.	Има ли достатъчно информация по въпроса за правата на децата в България?	20	100%	0	0%
4.	Достатъчно ли ефективно работят институциите за закрила правата на детето?	2	10%	18	90%

Обобщението на данните от емпиричното изследване дава основание да се направят следните изводи:

1. Българските учители все още не са достатъчно компетентни по въпросите засягащи правата на детето.
2. Не се осъществява добро сътрудничество между учители, родители и ученици.
3. Културата на педагогическото взаимодействие, основана на човешките права, е непълна, едностранчива и неприложима.
4. Директорите на учебни заведения играят важна роля по отношение мотивирането на педагогическата колегия за обучение и прилагане в учебния процес на въпросите, засягащи правата на децата и тяхната защита.

В заключение трябва да отбележим, че училището е мястото, където детето придобива задължителни фундаментални компетентности и се подготвя да се включи в активния социално-икономически живот и то трябва да осъзнава това свое право и да има възможност да го консумира. Ето защо вместо принуди, наказания и забрани, в училището и в семейството трябва да царуват свободата, самоопределянето правата и любовта. Свободното дете израства като свободна личност, а единствено свободните личности могат да изградят свободно общество. Взаимоотношенията в ученическата общност се регулират чрез Правилника за вътрешен ред в училище, но и според личностните качества на учителя, който все още не носи своята отговорност на защита правата на децата. Добрите отношения в класа, намирането на смисъл и емоционално удовлетворение в училищния живот могат да окажат стимулиращо въздействие върху ученика и могат да му помогнат да

преодолее по-лесно различни проблеми от извънучилищен произход. Лошите взаимоотношения са фактор на психосоциален дискомфорт. И това е пряко свързано с нарушаването на правата на равнопоставеност, мнение, зачитане на достойнство.

Получаването на достатъчна информация, обучението за ползване на собствени права и тяхното гарантиране тепърва ще бъде тема за анализи и изследвания, за да се формира новият тип общество - във века на глобализация ще са необходими знаещи и можещи хора, търсещи и откриващи един нов свят.

За контакти:

Стоян Георгиев – магистър по педагогика, помощник – директор по учебната дейност в ОУ “Антон Страшимиров” гр. Бургас, тел.: 0898398333, e-mail: stoqn_gg@abv.bg

Докладът е рецензиран.